

Motion till riksdagen 2018/19:2592

av Johan Pehrson m.fl. (L)

Insatser för unga lagöverträdare

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om tidiga förebyggande insatser och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om socialtjänstens närvaro vid förhör hos polisen och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om samlade åtgärder inom socialtjänsten även för unga som inte fyllt 15 år och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om 24-timmarsgaranti i socialtjänsten och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om samordnade insatser mot kriminella ungdomsgång och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om utökat mellantvång i socialtjänsten och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om utökade möjligheter för socialtjänsten att besluta om obligatoriska insatser för vårdnadshavare och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om sociala insatsgrupper och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att brott som begås av icke straffmyndiga som huvudregel ska utredas och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om nya påföljder för unga och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om straffrabatten för ungdomar i åldern 18–21 år som återfaller i brott och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om bevistalan för unga som misstänks för allvarliga brott och tillkännager detta för regeringen.

13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om rätten till juridiskt biträde eller offentlig försvarare för barn som misstänks för allvarliga brott och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Ingen enskild åtgärd är viktigare för att långsiktigt få ned brottsligheten än att hindra att ungdomar rekryteras till en kriminell livsstil och fastnar där. Att stärka insatserna gentemot unga lagöverträdare handlar både om rättspolitik och om sociala insatser. Effektivare insatser gentemot unga lagöverträdare är generella men har även stor betydelse för att vända utvecklingen i de allra mest utsatta stadsdelarna.

I denna motion presenterar därför Liberalerna ett antal förslag för att motverka att unga fastnar i kriminalitet. Liberalernas övergripande politik redovisas i vår partimotion om rättspolitik. Därutöver har Liberalerna även ett förslag för att stärka arbetet med barnrättsfrågor, vilka redovisas i en egen motion.

Stärk det förebyggande arbetet

Ju tidigare insatser sätts in för en ung människa i riskzonen, desto bättre möjlighet att den unge får förutsättningar att bryta ett destruktivt beteende. Socialtjänstens arbete liksom att förskola och skola tidigt fångar upp farosignaler är därför av största betydelse. Detta gäller både öppna insatser och det uppsökande arbetet.

I Brottsförebyggande rådets rapport Insatser mot brott och otrygghet i socialt utsatta områden betonas särskilt vikten av tidiga brottsförebyggande insatser för att förhindra att barn i ett senare skede begår brott eller ansluter sig till kriminella nätverk. I rapporten framhålls att insatser som visat sig vara effektiva kan sättas in i ett mycket tidigt skede. Barn i riskzonen växer ofta upp i familjer där det redan tidigare finns tydliga riskfaktorer. Föräldrar som behöver hjälp att ta sitt föräldraansvar i vardagen ska få hjälp. Andra vuxna än föräldrar som är viktiga för den unge, till exempel släktingar, lärare och idrottsledare, ska ges chans att bidra.

Tidiga och tydliga reaktioner

En tidig och tydlig reaktion behövs för att den unge ska förstå att brottsliga gärningar får konsekvenser. När ungdomar återkommande begår brott är det också viktigt med intensiva och sammanhållna insatser över längre tid, där de sociala insatserna samverkar med rättsväsendets reaktion.

Utvärderingar visar att socialtjänsten endast i begränsad omfattning deltar vid inledande förhör. Detta är problematiskt då möjligheten till en snabbare utredning om den unges levnadsomständigheter och möjlighet att sätta in tidiga åtgärder ökar om socialtjänsten närvarar vid det inledande förhöret.

En tidig reaktion är viktig för att den unge ska förstå att brottsliga gärningar får konsekvenser. Det gäller även om den unge inte är straffmyndig och inte kan dömas till ungdomstjänst eller andra rättsliga påföljder. När icke straffmyndiga ungdomar begår brott behövs ett intensivt och sammanhållet stöd över tid. Socialtjänsten ska ges bättre

förutsättningar att skapa samlade åtgärder där den unge får delta i olika aktiviteter för att komma bort från ett brottsligt beteende och se konsekvenserna av sitt handlande.

Individanpassning är viktig för att insatserna ska stämma med den unges behov, mottaglighet och motivation. Det handlar om att motivera den unge till förändringar inom olika livsområden som umgänge, skola och familj och stärka den unges möjlighet att utveckla sina individuella färdigheter och välja en annan livsstil.

För att bryta ett kriminellt beteende behövs också insatser för att motivera den unge till förändringar inom olika livsområden som umgänge, skola och familj och därmed stärka den unges möjlighet att utveckla sina individuella färdigheter och välja en annan livsstil. Det gäller även om den unge inte är straffmyndig och inte kan dömas till ungdomstjänst eller andra rättsliga påföljder. Samlade och uthålliga åtgärder där den unge får delta i olika aktiviteter för att komma bort från ett brottsligt beteende bör alltid ges, oavsett om den unge fyllt 15 år eller ej – kalla det gärna för en alternativ form av ungdomstjänst för icke straffmyndiga. Som utvecklas här nedan förespråkar vi utökade möjligheter till så kallat mellantvång i socialtjänsten. Individanpassning är viktig för att insatserna ska stämma med den unges behov, mottaglighet och motivation.

Mer behöver göras för att korta tiden från utredning till rättsprocess. Detta är särskilt viktigt för de fall där ungdomar är inblandade. Liberalerna vill därför att jourdomstolar införs, med särskild inriktning på att avgöra ärenden som berör ungdomar och där förundersökningen snabbt kunnat slutföras. Även tillgreppsbrott, vapenbrott och enklare narkotikabrott kan bli aktuella.

Även om domstolarna ska prioritera ungdomsärenden kan det i dag ofta dröja månader från brottsutredning till dom. För ungdomar i åldern 18–20 år dröjer det i genomsnitt drygt två månader, men i en fjärdedel av fallen dröjer det tre månader eller längre.

Därför vill vi att jourdomstolar inrättas för att handlägga fall där bevisläget är så tydligt att polis eller åklagare mycket snabbt kan fullfölja utredningen, och som inte kan avgöras på annat sätt (t.ex. strafföreläggande av åklagare). Jourdomstolarna ska arbeta på kvällar och helger. Jourdomstolar ska ta hand om brottmål där utredningen snabbt kan fullföljas och åtal snabbt kan väckas. Samma krav på rättsprocessen ska gälla som vid andra domstolar, vad gäller t.ex. bevisprövning samt rätt till advokat och målsägandebiträde. Vårt formella yrkande om jourdomstolar återfinns i en annan motion och upprepas därför inte här.

24-timmarsgaranti i socialtjänsten

En snabb reaktion från samhället är viktig för att hindra den unges fortsatta kriminalitet. Liberalerna anser att det behövs en 24-timmarsgaranti för ungdomar som har gripits för brott. Garantin innebär att socialtjänsten inom 24 timmar efter gripandet ska kalla föräldrarna till ett samtal, tillsammans med den unge om det är möjligt och lämpligt, för att socialtjänsten så snart som möjligt ska kunna få föräldrarnas medverkan i insatser till stöd för den unge där så är möjligt.

Bryt upp kriminella ungdomsgäng genom samordnade insatser

En ung person går inte in i en kriminell livsstil av sig själv; han eller hon rekryteras till det. När ett kriminellt ungdomsgäng uppkommer är det därför avgörande att det görs

samlade insatser för att splittra gänget så att inte ytterligare ungdomar rekryteras. Att omhänderta en enskild gängmedlem kan vara betydelsefullt för den unge som berörs, men det kriminella ungdomsgänget som sådant kan ändå fortsätta sin destruktiva verksamhet. Därför behöver samhällets aktörer arbeta gemensamt för att bryta upp de nätverk som finns i de kriminella gängen. Samarbetet mellan skola, polis och socialtjänst är avgörande.

Fler och tidigare obligatoriska åtgärder i socialtjänsten

År 2007 förtydligades den bestämmelse i lagen om vård av unga i vissa fall (LVU) som gör att en ung person under 20 år ska kunna åläggas att delta i vissa öppna insatser även om den unge eller vårdnadshavaren inte vill. Det kan till exempel handla om motiverande samtal eller stöd av kvalificerad kontaktperson.

Detta så kallade mellantvång har till syfte att obligatoriska insatser i ett tidigt skede sätts in, för att därmed i bästa fall förebygga att den unge behöver tvångsomhändertas.

Socialstyrelsens studie av mellantvånget (Kartläggning av tillämpningen av förebyggande insatser enligt 22 § LVU, Socialstyrelsen 2015) har visat att lagändringen inte har fått avsedd effekt. Det är fortfarande mycket sällsynt att ungdomar blir föremål för mellantvång i socialtjänsten. Detta är inte rimligt. Det måste finnas ett större utrymme för att ålägga om obligatoriska åtgärder på hemmaplan, så att inte alternativet till frivilliga insatser alltid blir att gå hela vägen till ett tvångsomhändertagande.

Ett problem med dagens bestämmelser är att det bara är vissa öppna insatser som kan bli föremål för mellantvång. Vi vill att socialtjänsten, i de fall då frivilliga insatser inte är tillräckliga, ska kunna fatta beslut om hela det spektrum av insatser som står till socialtjänstens förfogande. Beslutet ska kunna överklagas till förvaltningsdomstol, på samma sätt som andra beslut om insatser som inte tas med den berördes samtycke.

För att säkerställa att möjligheten till mellantvång utnyttjas där så är lämpligt vill vi också förtydliga lagstiftningen. Huvudregeln bör vara att alternativet mellantvång normalt bör övervägas innan en fråga väcks om tvångsomhändertagande av en ung person på grund av dennes eget beteende.

Att föreslå fler obligatoriska åtgärder kan låta hårt mot den unge. Men i själva verket är det en viktig brottsförebyggande och socialpolitisk åtgärd. Vi vill att fler ungdomar ska bli föremål för tidiga insatser, med mellantvång där det är lämpligt, för att färre ungdomar längre fram i tiden ska behöva tvångsomhändertas.

Mellantvång i socialtjänsten även för föräldrarna

När en ung person hamnar i ett destruktivt beteende behöver hela familjens situation uppmärksammas. Ofta behöver föräldrarna insatser i form av stöd och vägledning för att klara sitt föräldraskap. Ibland har de också egna utmaningar i form av exempelvis missbruk eller psykisk ohälsa. Därför är det ofta avgörande att insatserna till den unge kombineras med insatser för att stärka föräldrarna i deras föräldraskap, till exempel rådgivning eller föräldraprogram.

Utgångspunkten ska alltid vara att insatserna bygger på frivillighet så långt det är möjligt. När detta inte är tillräckligt och barnets problem kan kopplas till omsorgsbrister hos föräldrarna finns i dag bara möjligheten att tvångsomhänderta barnet, vilket är en mycket ingripande åtgärd.

Det behövs nya mellanformer mellan frivilliga insatser och tvångsomhändertagande. Därför vill vi införa en möjlighet för socialtjänsten att ålägga även vårdnadshavare att delta i obligatoriska insatser till stöd för sitt barn – ett så kallat mellantvång för föräldrar.

Sociala insatsgrupper

Sociala insatsgrupper är en arbetsmetod som innebär ett samarbete mellan alla som ingår i nätverket runt en ung person i riskzonen: socialtjänsten, polisen, skolan och andra aktörer. Målet är att motverka att unga rekryteras till kriminalitet och att hjälpa brottsbenägna individer att bryta en negativ spiral. Genom sociala insatsgrupper kan olika parter samarbeta utan att hindras av de vanliga sekretessreglerna, och stödet till den unge kan bli mer samlat och uthålligt.

De sociala insatsgrupperna har visat sig vara en framgångsrik metod, och den introduceras nu på allt fler håll i landet. Vi vill uppmuntra detta arbetssätt, som kan göra stor skillnad för den unge själv och hans eller hennes framtidsmöjligheter genom att förebygga att ungdomar fastnar i en brottskarriär. Det är också viktigt att sociala insatsgrupper används även för ungdomar som ännu inte fyllt 15 år.

Våren 2017 biföll riksdagen motionsyrkanden från Liberalerna med denna innebörd och gjorde ett tillkännagivande till regeringen (mot. 2016/17:3430, bet. 2016/17:JuU21). Därefter har Socialstyrelsen redovisat ett myndighetsuppdrag att låta utvärdera såväl resultatet för de ungdomar som varit föremål för arbetet i en social insatsgrupp som hur själva samverkansformen fungerar. Socialstyrelsen gör bedömningen att verksamheten med sociala insatsgrupper behöver fortsätta följas för att undersöka effekter på längre sikt för individer och verksamheter.

I sammanhanget bör det nämnas att det även förekommer lokala projekt med sociala insatsgrupper för unga vuxna mellan 20 och 29 år. Samverkan i sådana insatsgrupper involverar bland andra socialtjänsten, polisen, kriminalvården, kronofogden och den lokala arbetsförmedlingen. Målsättningen är att unga vuxna med kriminell bakgrund ska lämna det destruktiva beteendet och istället ersätta det med integration och sysselsättning. Även sådana sociala insatsgrupper bör uppmuntras som arbetsmetod för att samordna insatser.

Brott som begås av unga ska utredas

Unga under 15 år är inte straffmyndiga och ska inte heller vara det. Därför ska de inte heller ställas inför rätta, även om de begått mycket allvarliga handlingar. Däremot är det viktigt att synliggöra allvaret i att mycket unga personer begår brott och markera detta genom att polisen utreder saken.

Den kunskap som framkommer i en polisutredning hjälper till att klargöra vad som hänt, vilket är viktigt för både förövaren och brottsoffret. Den kan också hjälpa till att rentvå ungdomar från obefogade misstankar. Utredningen kan även ge information som är viktig för de sociala myndigheterna.

Sedan den 1 juli 2010 gäller att polisen som huvudregel inte utreder brott där den misstänkte är 15 år, men att brottsutredning ska inledas om det handlar om ett brott där det lägsta straffet är ett års fängelse. Det gäller till exempel mord och dråp, grov misshandel, våldtäkt och mordbrand. Dessutom ska polisen kunna utreda även andra

brott som icke straffmyndiga misstänks för, om det är av särskild betydelse för ett allmänt eller enskilt intresse. Syftet är att rent polisiära skäl eller hänsyn till brottsoffret kan motivera en brottsutredning om t.ex. stöld, skadegörelse eller misshandel av normalgraden.

Brottsförebyggande rådet har i en utvärdering kommit fram till att lagändringen har haft viss effekt när det gäller de grävsta brotten, men fortfarande blir en fjärdedel av dessa inte utredda. När det gäller de mindre grova brotten har andelen brott som utreds rentav minskat på senare år.

Detta är inte rimligt. Barn ska inte straffas, men budskapet till de unga blir helt missriktat om de vänjer sig vid att brott som de begår aldrig utreds.

Därför vill vi vända på ordningen. I dag är alltså huvudregeln att brott som begås av personer under 15 år inte ska utredas av polis, men att utredning ska ske i särskilda fall. Vi vill tvärtom att huvudregeln ska vara att brott som begås av minderåriga ska utredas. Undantag ska göras för rent bagatellartade lagöverträdelser och okynnesanmälningar.

När en ung person begår lagbrott är detta en allvarlig signal om att något inte står rätt till i den unges tillvaro. Detta gäller särskilt de så kallade strategiska brotten som bedöms som starka varningssignaler, till exempel rån, bilstölder och grov skadegörelse. Även narkotikabrott där minderåriga är inblandade måste anses falla in i samma kategori. Tyvärr är det ett faktum att narkotikabrottslingar på ett cyniskt sätt utnyttjar icke straffmyndiga barn för att hjälpa dem i hanteringen, eftersom barnens brott ändå inte kommer att utredas.

Att polisen utreder kan vara en väckarklocka för den unge och den unges vårdnadshavare, och kan också vara ett viktigt underlag för de sociala myndigheterna. Därför ska huvudregeln vara att brott som begås av unga alltid ska utredas.

Förändra påföljdssystemet för unga lagöverträdare

Den så kallade Påföljdsutredningen lämnade år 2012 förslag till ett nytt påföljdssystem (SOU 2012:34). Bland annat föreslår utredningen nya ungdomspåföljder, kontaktskyldighet för unga samt ungdomsövervakning. Kontaktskyldighet för unga ska väljas som påföljd i de fall brottets allvar och den unges tidigare brottslighet påkallar en mer ingripande påföljd än låga böter eller ett varningsstraff (vilket ska fungera som alternativ till låga dagsböter) men det inte finns förutsättningar för ungdomsvård eller ungdomstjänst. Ungdomsövervakning ska i sin tur tillämpas i de situationer där inte heller kontaktskyldighet är tillräckligt ingripande. Ungdomsövervakning innebär inte institutionsvistelse, men tydliga inskränkningar i den unges rörelsefrihet i kombination med intensiva påverkansåtgärder för att bryta en kriminell livsstil.

Ungdomsövervakning ska kunna kombineras med elektronisk fotboja. Vi delar utredningens bedömning att det behövs nya former av påföljder för unga.

Våren 2017 biföll riksdagen ett motionsyrkande från Liberalerna med denna innebörd och gjorde ett tillkännagivande till regeringen (mot. 2016/17:3430, bet. 2016/17:JuU21). I juni 2017 överlämnade en utredare promemorian Nya ungdomspåföljder (Ds 2017:25). Promemorian har remissbehandlats, men något lagförslag har ännu inte hamnat på riksdagens bord. Vi förväntar oss att den tillträdande regeringen snarast fullföljer lagstiftningsarbetet och presenterar färdiga förslag till riksdagen.

Fler unga bör dömas till ungdomstjänst och även fullgöra påföljden, som också bör ha en tydlig koppling till brottet. För att underlätta detta bör det övervägas om en åklagare ska kunna föreskriva kortare ungdomstjänst för ringa brott genom

strafföreläggande. På så sätt skulle reaktionen på lagöverträdelsen komma snabbare och därmed få en tydligare koppling till brottet. Riksdagen har nyligen bifallit Liberalernas motionsyrkande med denna innebörd och gjort ett tillkännagivande i frågan (mot. 2017/18:3577, bet. 2017/18:JuU18). Vi väljer därför att i år inte lägga ett nytt yrkande i samma fråga, men vi förväntar oss att den tillträdande regeringen snarast agerar för att verkställa riksdagens beslut.

Avskaffa straffrabatten för ungdomar i åldern 18–21 år som återfaller i brott

Ungdomar ska få hjälp att lämna en kriminell livsstil. Men den som är myndig ska också ta ansvar för sina gärningar.

Det är i grunden rätt att det finns en så kallad ungdomsrabatt som gör att ungdomar under 21 år får lägre straff än personer som är äldre. Rabatten är en signal från det allmänna att den unge ska bemötas med större tolerans på grund av sin ungdom.

Detta bör dock bara gälla den som hamnar i domstol första gången. När det gäller ungdomar som återfaller i brott får rabatten fel effekt. Många unga vuxna har redan fastnat i en kriminell livsstil och hamnat i kriminella gäng. Att i dessa fall ge den unge rabatt på påföljden blir direkt kontraproduktivt och blir en signal om att den unges kriminella livsstil inte tas på tillräckligt allvar.

Den som är under 18 år inte myndig. Det är rimligt att det finns särskilda regler för den som fortfarande räknas som barn enligt barnkonventionen. Vi vill däremot se över vilka slags påföljder som ungdomar ska få.

För personer mellan 15 och 21 års ålder som begår brott finns det särskilda regler om straffnedsättning. Enligt Högsta domstolen bör straffnedsättningen normalt bli större ju yngre lagöverträdaren är. För ett brott som någon begått innan han eller hon fyllt 18 år krävs dessutom synnerliga skäl för att personen ska dömas till fängelse.

Enligt praxis är den så kallade straffrabatten omkring 50 procent av straffvärdet för brottet för en person som är 18 år. Straffrabatten minskas därefter gradvis ju närmare lagöverträdaren kommer 21-årsdagen.

Dagens straffrabatt ska behållas för den unga människa som är förstagångsförbrytare, men avskaffas för ungdomar som har fyllt 18 år och återfaller i ny brottslighet efter att tidigare ha dömts för brott.

Bevistalan för unga som misstänks för allvarliga brott

Att barn under 15 år inte ställs inför rätta har starka skäl. Det handlar om att skydda barnets rättigheter. Men paradoxalt nog kan detta också drabba det enskilda barnet, eftersom det inte finns någon möjlighet för utomstående att pröva om bevisningen mot barnet håller. När det i en brottsutredning framkommer att den misstänkte är under 15 år läggs förundersökningen vanligtvis ner. Därmed kan det utpekade barnet aldrig rentvås. Om fel person utpekade leder det inte bara till att ett oskyldigt barn stämplas som förövare; den riktiga gärningsmannen går dessutom fri.

För att ta sikte på de situationer där det finns ett uppenbart allmänintresse av att klargöra vad som hänt finns det dock möjlighet att genomföra så kallad bevistalan, vilket är en procedur där domstolen går igenom vad som hänt och bedömer värdet av den bevisning som läggs fram. Åklagare får bara begära bevistalan vid domstol om

socialnämnden, Socialstyrelsen eller barnets vårdnadshavare begär detta, och om åklagare kommer fram till att det krävs ur allmän synpunkt.

Men en kommuns socialnämnd har inte rollen eller kompetensen att bedöma bevisningen i en brottsutredning och saknar därmed möjlighet att göra en självständig prövning av polisens och åklagarens ståndpunkt. Samma sak gäller Socialstyrelsen. I den svåra situation som ligger i att ens barn är misstänkt för allvarliga brott kan vidare vårdnadshavarna känna att det vore att göra ont värre att begära domstolsförhandling.

Liberalerna anser att systemet med bevistalan behöver ses över. Om en förundersökning leder fram till att ett barn under 15 år misstänks för ett mycket allvarligt brott, till exempel att ha dödat en annan människa, måste det anses vara nödvändigt att sådana misstankar prövas i domstol genom bevistalan. Barn ska inte straffas, men barn ska inte heller berövas chansen att bli rentvådda från felaktiga misstankar om mycket grova brott.

Liberalerna anser även att alla barn som misstänks för allvarliga brott, både barn under 15 år och barn som fyllt 15 år, har rätt till ett juridiskt biträde eller offentlig försvarare från första förhöret.

Johan Pehrson (L)

Christer Nylander (L)

Emma Carlsson Löfdahl (L)

Mats Persson (L)

Tina Acketoft (L)

Lina Nordquist (L)

Allan Widman (L)